

МАҲАТМА ГАНДИ ФАЛСАФИЙ КОНЦЕПЦИЯСИДА “САТЯГРАҲА” ТУШУНЧАСИ

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-23-890-896>

Пулатов Шердор Нейматжонович

Тошкент давлат шарқшунослик университети,
Шарқ фалсафаси ва маданияти кафедраси таянч докторанти

АННОТАЦИЯ

Ганди Сатяграҳа, ҳақиқат ва куч ишлатмаслик тамойиллари тоғлардек қадимий эканлигини тан олди. Шуни ҳам таъкидлаш мумкинки, Ганди турли диний китоблардан илҳом олган бўлса ҳам, аммо Сатяграҳа концепцияси ўзига хос хусусиятга эгадир, гарчи у ҳиндларнинг куч ишлатмаслик тушунчаси бўлган аҳимса билан боғлиқ бўлса-да. Бу инсоният учун мутлақо янги тушунчага айланди ва жамиятдаги кўплаб муаммоларни ҳал қилди.

Калим сўзлар: Ганди, Сатяграҳа, Аҳимса, ҳақиқат, фалсафа, ахлоқ, севги, гоё, сиёсат, қонун.

ПОНЯТИЕ «САТЯГРАХА» В ФИЛОСОФСКОЙ КОНЦЕПЦИИ МАХАТМЫ ГАНДИ

Пулатов Шердор Нематжонович

Ташкентский Государственный Университет Востоковедения,
Кафедры Восточная философия и культура
базовый докторант.

АННОТАЦИЯ

Ганди Сатяграха признавал, что принципы правды и неприменения силы древни, как горы. Следует также отметить, что хотя Ганди вдохновлялся различными религиозными книгами, концепция сатяграхи имеет свои особенности, хотя и связана с ахимсой, представляющей собой индийскую концепцию неприменения силы. Она стала совершенно новой концепцией для человечества и решила многие проблемы в обществе.

Ключевые слова: Ганди, сатяграха, ахимса, истина, философия, этика, любовь, идея, политика, право.

THE CONCEPT OF "SATYAGRAHA" IN MAHATMA GANDHI'S PHILOSOPHICAL CONCEPT

Pulatov Sherdor Nematjonovich

Tashkent State University of Oriental Studies,

Basic doctoral student of the department of Oriental philosophy and culture.

ABSTRACT

Gandhi Satyagraha recognized that the principles of truth and non-use of force are ancient as mountains. It should also be noted that although Gandhi was inspired by various religious books, the concept of satyagraha has its own characteristics, although it is associated with ahimsa, which is the Indian concept of non-use of force. It has become a completely new concept for mankind and has solved many problems in society.

Keywords: Gandhi, satyagraha, ahimsa, truth, philosophy, ethics, love, idea, politics, law.

КИРИШ

Сатяграҳанинг биринчи йўли меҳр-муҳаббатдир, иккинчи йўли ўзимизга қарши бўлган одамлар фикрини ўзгартириш учун ёки унинг ақлига етиб бориш учун ,унинг қалбига етиб боришга ҳаракат қилишдир, Унинг қалбидан меҳр-муҳаббат билан жой олиш мумкин. Шунинг учун Сатяграҳа ҳазиллашиб ва хурсандлик билан азобга чидаб келади. Сатяграҳа яна шуни ҳам тан оладики, дунёда ҳар қандай адолатсизлик азоб, ёрдам ва ҳамкорлиги орқали вужудга келмайди”. Гандининг фикрича, севги ҳақиқатни англаш воситаси бўлганлиги сабабли, сатяграҳа, унинг фикрича, севги усулини қўллаш билан ҳам боғлиқ еди. Агар “пассив қаршилиқ” салбий нарсани англатган бўлса, сатяграҳа “севгининг фаол принтсипи” ни қўллашни англатади. Шундан келиб чикиб, Сатяграҳага “ҳақиқатни ушлаб туриш” ёки “ҳақиқатни талаб қилиш” деб ҳам таъриф беришимиз мумкин. Ганди одамларнинг маънавий бирлигини энг юқори ҳақиқат деб тушунганлиги сабабли, бу уни қабул қилишни, ҳаммага бўлган муҳаббатни ва ҳамма учун азобланишни англатади. Шунинг учун Ганди уни “муҳаббат кучи” ёки “қалбнинг кучи” билан аниқлади¹. Ганди ҳақиқатни Худо деб тушунганлиги сабабли, Сатяграҳа Худога чин дилдан этикод қилган ва ўзини унга бағишлаган кишининг турмуш тарзини ҳам англатади. Шунингдек, у куч ишлатмаслик ёки севгини ҳақиқатга эришишнинг ягона

¹ Gopinath Dhawan, *The Political Philosophy of Mahatma Gandhi*, (Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1951), p. 126

усули деб қабул қилди. Шундай қилиб, унинг учун Сатяграҳа, шунингдек, куч ишлатмаслик воситалар билан ҳақиқат мақсадларига тўхтовсиз интилишни англатади. Бу душманга азоб бериш эмас, балки ўзи азобланади. Бошқача қилиб айтганда, Сатяграҳа тушунчасининг Ганди тушунган учта асосий таркибий қисми мавжуд, яъни, ҳақиқат, куч ишлатмаслик ва ўз-ўзини азоблашдир².

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Гандишунос олимлар Рам Раттан ва Руси Тяги шундай ёзишган: “Сатяграҳа Ҳақиқат асосида ҳаракат қилишни англатади. Бу ёлғон билан курашишни англатади. Сатяграҳа урушдир ва урушда ҳеч ким пассив бўлолмайди. Иккала томон ҳам фаол ва ҳушёр бўлиши керак. Анъанавий уруш ва Ганди кураш услубининг ягона фарқи шундаки, биринчиси зўравонликка асосланган бўлса, иккинчиси эса зўравонликсизликка асосланган”³.

Улар Сатяграҳачилар адолатли ишларни (ҳақиқатни) химоя қилиш, хатоларни тўғирлаш ва жинойтчиликни (жинойтчиларни) ихтиёрий равишда кечириш, сабр-тоқат билан ўзларининг эътиқодига қатъий (аграҳ) асосланган фикр ва ҳаёт тарзи сифатида таърифладилар. Нафрат ва зўравонликни, енгишда адолатли воситалардан фаол фойдаланиш керак, деб ҳисоблайдилар.

Профессор Верма, шунингдек Сатяграҳа “Худого бўлган ҳақиқатни чинакамига, қизгин (жадал) ва чин қалбдан излашни англатади”, деб таъкидлади. Бу сиёсий ва иқтисодий ҳукмронликка қарши инсон қалбининг кучини тасдиқлашни англатади. Сатяграҳа инсон виждонини қусурлардан оқлашдир. Буни англаш мавҳум ички ҳолат ёки бошқа оламга кетишни англатмайди. Виждон орқали жамиятда яхшилик ғалаба қозониш учун курашни кучайтиради. Сатяграҳа илоҳий ва адолатли кишиларнинг якуний ғалабасига бўлган енгилмас ишончга асосланади⁴. Шунинг учун Ганди Сатяграҳа ҳаракатларининг бошида муваффақиятсизликка учраганларида тушкунликка тушмасликка, балки Худога ишонишга чақирди. У шундай деб ёзган эди: “Сатяграҳа ҳаракати вакиллари тушкунликка тушмаслиги керак. Уларнинг умидсизликдан таслим бўлишига ҳақлари йўқ. Агар улар Худога ишонсалар, Худо уларни ҳеч қачон ёлғиз қолдирмайди. Ва ғалаба, агар улар пок бўлса, азоб-уқубатларидан келиб чиқади. Худо ўз бандаларини синовдан ўтказди. У

² A.Jayabalan, Satyagraha and Fasting: A Gandhian Perspective in Gandhi Marg, Journal of the Gandhi Peace Foundation,(New Delhi: Gandhi Peace Foundation), Vol 20, No, 4, Jan-March 1999, p.461.

³ **Koijam Dhaneshwori Devi / Dessert** “Gandhi’s Understanding of Human Nature and Its Influence on his Philosophy” Manipur, India 2009/48p

⁴ V.P. Varma, *The Political Philosophy of Mahatma Gandhi and Sarvodaya*, (Agra: Lakshmi Narain Agarwal, 1959,4 Edn. 1980-81), pp. 185-186

уларга синовлардан ўтиш учун етарлича куч беради. У уларни тайинлайди.⁵ “Бу шуни англатадики, Сатяграҳанинг йўлини кўплаб тўсиқлар билан беркитилиб қўйилиши мумкин, аммо Сатяграҳа вакиллари бунга тайёр бўлиши керак ва агар унинг воситаси тоза бўлса, охир-оқибат ғалаба унга тегишли бўлади. Ганди “Сатяграҳани “шунчаки кучсизларнинг курули” деб ҳисобламаган. Бу тасаввур қилиш ёки хоҳлаш мумкин бўлган энг кучли куч ва у мушт кучининг тўлиқ ўрнини босади”⁶. У Сатяграҳани кучсизларнинг эмас, кучлиларнинг курули деб тушунди. Бунинг сабаби шундаки, Сатяграҳа “ёвузликка буюк муҳаббат билан катта қаршилик кўрсатиш орқали курашиш” қобилиятига эга бўлиши керак. Унинг учун душман эмас, балки ўзи азобланиши орқали Ҳақиқатни тасдиқлашни англатади. Шунинг учун Сатяграҳа фақат кучлиларнинг курули бўлиши мумкин, заифларнинг эмас. Шуни ҳам таъкидлаш мумкинки, Ганди учун Сатяграҳа унинг адолатсизликка қарши сўнгги курули бўлиб, уни, ишонтириш ва яраштиришнинг барча бошқа имкониятлари тугагандан сўнг фойдаланиш керак.

Сатяграҳанинг – Худога ишониш, ҳақиқат, куч ишлатмаслик, инсонларнинг биродарлиги, ахлоқий қонунларнинг устунлиги ва воситаларнинг тозаллиги каби баъзи бир муҳим ёки асосий қоидалари мавжуд.⁷

Ганди, сатяграҳа фалсафасининг моҳияти – ҳақиқатдир деб ҳисоблаган. Аслида, Сатяграҳа ҳақиқат ёки руҳий кучга асосланган. Ички овоз ҳақиқат ва адолат овозидир. Инсон қанчалик худбин ёки бузуқ бўлишидан қатъий назар, ҳақиқат овози жуда чуқурликда ва сатяграҳа – бу ақл ва ҳақиқат овозига мурожаат қилишга ҳаракат қилади. Ганди Сатяграҳа учун ҳақиқатнинг муҳимлигини таъкидлаб: “Унинг асосий маъноси ҳақиқатни ушлаб туришдир; шунинг учун, у ҳақиқатнинг кучидир. Мен уни севгининг кучи ёки руҳнинг кучи деб ҳам атадим. Сатяграҳани қўллаган ҳолда, мен ҳақиқатни излаш рақибга нисбатан зўравонлик ишлатишга йўл қўймаслигини, аммо уни хатолардан сабр-тоқат ва раҳм-шафқат билан чиқариб ташлаш кераклигини биринчи босқичларда англадим. Бирор кишига тўғри келадиган нарса бошқасига хато бўлиб кўриниши мумкин. Ва сабр-тоқат ўз-ўзини азоблашни англатади. Шундай қилиб, таълимот рақибга эмас, балки ўзига азоб бериш орқали ҳақиқатни ҳимоя қилишни англатади”⁸. У сўзларини давом эттиради:

⁵ *The Collected Works of Mahatma Gandhi*, (New Delhi: Publications Divisions Ministry of Information and Broadcasting, Govt of India), Vol. 30, p.266 (to be referred hereinafter as CWMG)

⁶ CWMG, Vol. 42, p. 39

⁷ Ramjee Singh, *Gandhi and The Modern World*, (New Delhi: Classical Publishing Co., 1988), p. 79

⁸ *Koijam Dhaneshwori Devi / Dessert* “Gandhi’s Understanding of Human Nature and Its Influence on his Philosophy” Manipur, India 2009/48p

“Сатяграха ёшу қари, подшоҳ ва тиланчи ўртасида фарқ қилмайди. Худо бизга қарши сатяграха ҳам ишлатади. Унинг сатяграҳаси тўхтамайди. Аслида, сатяграха шунчаки ҳақиқатга эҳтиёткорлик билан муносабатни англатади. Агар Худо ҳақиқатга риоя қилмаса, бутун дунё бир зумда йўқ бўлиб кетади. Гап шундаки, сатяграха таклиф қилинган имтиёз сингари бурчдир. Куч ишлатмаслик, Ганди учун ҳақиқатнинг тор ва тўғри йўлидир. Натижада, ҳақиқат ва куч ишлатмаслик бир-биридан ажралмас бўлиб, ахлоқ ва куч ишлатмаслик бирга бўлмас экан, мукамал ҳақиқатни англаб этиш мумкин эмас, шунингдек, ҳақиқатни излаш ва топишни иложи йўқдир. Бинобарин, куч ишлатмаслик ва ҳақиқат шу қадар бир-бирига боғланганки, уларни ажратиш деярли мумкин эмас. Шундай қилиб, Сатяграха – куч ишлатмасликсиз қўлланилиши мумкин эмас⁹.

Одамларнинг биродарлиги ва инсоний меҳрига ишониш: Ганди битта универсал руҳ тамойилига ишонган. Бутун инсоният битта оила. У тез-тез айтарди: “Сатяграха бу бизнинг оиладаги жанжаллар ва адолатсизликлар билан шуғулланадиган нарсалардан бошқа нарсаси эмас. Оилада қанчалик қаттиқ ва шафқатсиз бўлсак ҳам, биз ҳеч қачон зўравонликка мурожаат қилмаймиз. “Ганди учун одамларнинг биродарлиги биз бир-биримиз учун эканлигимизни англатади. Бу шуни англатадики, сиз ўзингизга зарар этказмасдан қўшингизга зарар етказа олмайсиз ёки аксинча. Шунинг учун Сатяграҳанинг бутун биноси инсоннинг меҳрибонлигига ишонишга асосланган”¹⁰. Сатяграха қалбни зўравонликсизлик, эзгу, олижаноб ва дўстона муносабатлар билан ўзгартиришга қаратилган ҳаракат қилиш усулидир. Ахлоқий қонун қоидалари ва воситаларнинг тозаллиги: Сатяграҳанинг жисмоний ёки ёвуз кучга боғлиқ эмаслигини кўрсатади. Сатяграха ахлоқий кучга, ҳақиқат ва адолат кучига, ўзини поклаш ва ўз-ўзини азоблашга, севги ва чин дилдан хизмат қилишга, жасорат ва интизомга асосланган. Ганди айтади: “Воситаларнинг тозаллиги ахлоқий қонунларнинг устуворлигини тан олишга асосланади”. Бинобарин, Сатяграха фалсафасининг бутун йўналиши фақат ҳақиқат ва ахлоқ устун бўлиши мумкинлигига асосланади ва ахлоқий жамият яратиш учун ахлоқсиз тамойилларни қабул қила олмаймиз. Бинобарин, Ганди Сатяграҳани “урушнинг муқобили ахлоқийлик” деб билди. Бу севги ва муқаддаслик қонунларига асосланган ҳаёт тарзидир. Бироқ, ахлоқий воситаларни талаб қилиш ёвузлик, адолатсизлик, зулм ва эксплуатацияга йўл қўйилишини англатмайди. Бошқа

⁹ M.L. Shama, “Mahatma Gandhi’s view of Satyagraha,” *Gandhi Bhavan News Letter*, University of Delhi, Vol. 1, No.1, January 1989, p. 52

¹⁰ Ami Dutta Mishra, *Fundamentals of Gandhism*, (New Delhi: Mittal Publication, 1955), p. 20

томондан, Сатяграҳа ёвузликка нафрат, уруш, зўравонлик ва ёмон ният билан эмас, балки ахлоққа мос келадиган воситалар билан қарши туриш ва уларни йўқ қилиш кераклигини тарғиб қилади. Сатяграҳа сиёсат учун ахлоқий асос яратишга, адолатсизлик ва зулмга қарши курашишга, ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий зиддиятларни ҳал қилишга, самарали демократияни ўрнатишга, адолат ва тенгликка асосланган янги ижтимоий тузумнинг пойдеворини қўйишга, дунёда тинчликка йўл очишга ва ҳ.к ҳаракат қилади.¹¹ Сатяграҳи бир томонлама ғалаба учун эмас, балки икки томонлама ғалаба учун курашади ва ноқонуний бўлинишлар ўрнига бирлашишга интилади¹².

Сатяграҳачи ҳар доим ёмонликни яхшилик билан, ғазабни севги билан, ёлғонни ҳақиқат билан ва зўравонликни зўравонликсизлик (куч ишлатмаслик) билан енгишга ҳаракат қилади. Сатяграҳа, инсон ўзининг руҳий кучи тушуниб, рақибига ўз оиласининг аъзоси сифатида муносабатда бўлиши керак. У зиддиятларни бартараф этиш орқали низони ҳал қилишга ёрдам берадиган ички усулни қабул қилиши керак. Сатяграҳа ғояси - гуноҳкорни гуноҳлардан фориқ қилиш, адолат туйғусини уйғотиш ва шу билан бирга, зулм қилувчининг бевосита ёки билвосита ҳамкорлигисиз жиноятчи ўзи хоҳлаган ёмонликни қилолмаслигини кўрсатишдир. Агар ҳар иккала ҳолатда ҳам одамлар ўзларининг сабаблари туфайли азоб чекишга тайёр бўлмасалар, Сатяграҳа шаклида ҳеч қандай ташқи ёрдам ҳақиқий нажотни келтира олмайди¹³.

Сатяграҳада рақиб йўқ қилинадиган ёки мағлуб қилинадиган рақиб эмас. У Сатяграҳи билан бирга яшаш ҳуқуқига эга бўлган шахс. Шунинг учун, унга ўзи ва жамияти учун яхшироқ бўлишига ёрдам бериш керак. Шунинг учун Сатяграҳачи рақибда адолат туйғусини уйғотиши учун у билан мулоҳаза юритиши ва муҳокама қилиши керак. Агар Сатяграҳа уни ақл ва мунозара орқали ишонтира олмаса, у рақибига азоб бериш ўрнига, ўз-ўзидан азоб чекиши керак. Сатяграҳачи жонини беришга тайёр бўлиши керак ва рақибнинг ҳаётини олмаслик керак.

ХУЛОСА

Гандининг ижтимоий ва сиёсий тафаккурининг ажралмас қисмини ташкил этувчи Сатяграҳанинг замонавий долзарблиги ҳам шундадур. Сатяграҳа назарий жиҳатдан кўп йиллик ва универсалдир. Шиддат билан ўзгариб турадиган ижтимоий-сиёсий сценарийни тақдим этадиган замонавий дунёда

¹¹ Ajay Shanker Rai, *Gandhian Satyagraha an Analytical and Critical Approach*, (New Delhi: Concept Publishing Company, 2000), pp. 48-49

¹² M.K. Gandhi, *Young India*, 8.8.1929, pp 263-264.

¹³ M.K. Gandhi, *Harijan*, 10.12.1926, p. 369

универсал ҳодиса эканлиги сабабли чуқур фикрлашга ундайди. Ганди кўплаб файласуфларнинг фикрига қўшилган ҳолда, ижтимоий файласуфнинг асл вазифаси дунёни талқин қилиш ўрнига уни ўзгартиришдир деб ҳисоблаган. Шу муносабат билан, Ганди томонидан визуализация қилинган идеал жамиятнинг асоси бўлган сатяграҳа ва унинг натижаларидаги ижтимоий ўзгариш. Унинг бутун ижтимоий ва сиёсий фикри учун ҳаётий аҳамиятга эга. Сатяграҳани мазмунли ўрганиш фақат унинг фалсафий асослари асосида амалга оширилиши мумкин эди.

REFERENCES

1. Gopinath Dhawan, *The Political Philosophy of Mahatma Gandhi*, (Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1951), p. 126
2. A.Jayabalan, Satyagraha and Fasting: A Gandhian Perspectiva in Gandhi Marg, Journal of the Gandhi Peace Foundation,(New Delhi: Gandhi Peace Foundation), Vol 20, No, 4, Jan-March 1999, p.461.
3. **Koijam Dhaneshwori Devi / Dessert** “Gandhi’s Understanding of Human Nature and Its Influence on his Philosophy” Manipur, India 2009/48p
4. V.P. Varma, *The Political Philosophy of Mahatma Gandhi and Sarvodaya*, (Agra: Lakshmi Narain Agarwal, 1959,4 Edn. 1980-81), pp. 185-186
5. *The Collected Works of Mahatma Gandhi*, (New Delhi: Publications Divisions Ministry of Information and Broadcasting, Govt of India), Vol. 30, p.266 (to be referred hereinafter as CWMG)
CWMG,VoL 42, p. 39
6. Ramjee Singh, *Gandhi and The Modem World*, (New Delhi: Classical Publishing Co., 1988), p. 79
7. **Koijam Dhaneshwori Devi / Dessert** “Gandhi’s Understanding of Human Nature and Its Influence on his Philosophy” Manipur, India 2009/48p
8. M.L. Shama, “Mahatma Gandhi’s view of Satyagraha,” *Gandhi Bhavan News Letter*, University of Delhi, Vol. 1, No,1, January 1989, p. 52
9. Ami Dutta Mishra, *Fundametals of Gandhism*, (New Delhi: Mittal Publication, 1955), p. 20
10. Ajay Shanker Rai, *Gandhian Satyagraha an Analytical and Critical Approach*, (New Delhi: Concept Publishing Company, 2000), pp. 48-49
11. M.K. Gandhi, *Young India*, 8.8.1929, pp 263-264.
12. M.K. Gandhi, *Harijan*, 10.12.1926, p. 369